

16. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов / пер. с англ. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1986. Вып. 17. Теория речевых актов. С. 170–194.

17. Серль Дж.Р. Что такое речевой акт? / пер. с англ. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1986. Вып. 17. Теория речевых актов. С. 151–169.

18. Сітко А.В., Струк І.В. Комунікативне навантаження риторичних запитань (на матеріалі англomовної художньої прози). *Одеський лінгвістичний вісник* / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». 2017. Вип. 9. Т. 3. С. 231–235.

19. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика. Винница, Нова Книга, 2009. 292 с.

20. Maetznner E. An English grammar: methodical, analytical, and historical. Volume III / By Eduard Adolf Ferdinand Maetznner. London : J. Murray. Boston : Roberts, Brothers, 1874. 576 p.

21. Rowse A.L. The annotated Shakespeare: three volumes in one illustrated: the comedies, the histories, sonnets, and other poems, the tragedies and romances / edited, with introductions, notes, a biography and bibliography by A.L. Rowse. New York : Greenwich House, 1988. 2479 p.

УДК 81:81.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.10-2.7>

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТИЛЬ», «МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР» І «РЕГІСТР ДИСКУРСУ»

CORRELATION OF CONCEPTS “FUNCTIONAL STYLE”, “SPEECH GENRE” AND “REGISTER INTERRELATION”

Черниш О.А.,

orcid.org/0000-0002-2010-200X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики
Державного університету «Житомирська політехніка»

Статтю присвячено вивченню особливостей співвідношення понять «функціональний стиль», «мовленнєвий жанр» і «регістр дискурсу». Знання якісних характеристик цих категорій організації контексту й ситуації спілкування сприятиме детальному системному вивченню дискурсу.

У науковій розвідці проаналізовано підходи до визначення понять стилю, жанру та регістру. Встановлено, що регістр є багатовимірним поняттям, яке становить сукупність тексту та соціального контексту. Регістр детермінує вибір лексичних засобів і синтаксичних структур відповідно до комунікативної специфіки та контексту ситуації. У свою чергу, поняття регістру тісно пов'язане з поняттям мовленнєвого жанру. Регістр і жанр є формами реалізації та функціонування дискурсу.

Жанр розуміється як відносно стійкий у тематичному, стилістичному та композиційному планах набір когнітивних і комунікативних характеристик сукупності певних текстів у їхньому зв'язку із ситуативним контекстом. Жанр визначає форму побудови тексту, характер інформації, засоби вираження інформації, емоційну забарвленість, а також цільову аудиторію. Тобто жанр враховує екстралінгвістичні, композиційні та лінгвістичні характеристики тексту.

У межах жанру відбувається конкретизація характеристик стилю, детермінується сфера його функціонування, ціль, тип адресата, ситуація спілкування. Поняття «стиль» пов'язане зі способом вибору й організацією мовних засобів у процесі мовлення та побудови тексту. Стиль розкриває сферу мовної варіативності, яка співвідноситься з контекстом ситуації та функцією висловлювання. Стиль відображає активну мовну свідомість мовця. У статті розглянуто параметри характеристик стилю, комунікативність і вибірковість, проаналізовано їхні особливості. Доведено важливість зіставлення текстів різних стилів із їх жанровою диференціацією, оскільки кожен функціональний стиль реалізується у властивій тільки йому сукупності жанрів.

Таким чином, у статті доведено, що вивчення проблеми взаємодії та взаємовідношення понять функціонального стилю, мовленнєвого жанру та регістру сприятиме системному аналізу дискурсу.

Ключові слова: функціональний стиль, регістр дискурсу, мовленнєвий жанр, дискурс, аналіз дискурсу, мовна свідомість.

The article is devoted to the study of functional style, speech genre and register interrelation. Functional style, speech genre and register are the categories of context and communicative situation realization. Consequently, knowledge of their qualitative characteristics will contribute to thorough discourse analysis.

In our research, we have analyzed current approaches to define such notions as “functional style”, “speech genre” and “register”. It is established that register is a multidimensional concept, which implies a set of texts and social context. Register determines the choice of lexical means and syntactic structures in accordance with communicative specificity and context of the situation.

The notion of register is closely related to the notion of speech genre whereas register and genre are the forms of discourse functioning. Genre is understood as a set of cognitive and communicative characteristics of a number of specific texts and their context. It is characterized by thematic, stylistic and compositional similarities. Genre determines text form, its linguistic expression and emotional colouring, as well as its target audience. That is to say, genre implies extra-linguistic, compositional and linguistic text characteristics.

Within genre there is a specification of style characteristics such as the scope of its functioning, its purpose, type of addressee and communicative situation. The notion of style presupposes choosing and organizing linguistic means in the process of speech and text formation. Style reveals the scope of linguistic variability, which correlates with the context of the situation and the function of the utterance. Style implies speakers' choice of linguistic means in different modes of communication and reflects speakers' active linguistic consciousness. The article deals with the parameters of style characteristics and their features analysis. The importance of comparing texts of different styles with their genre differentiation has been proved, since each functional style is realized in a unique set of genres.

Thus, the article proves the importance of style, genre and register interrelation study as it will contribute to systemic discourse analysis.

Key words: functional style, register of discourse, speech genre, discourse, discourse analysis, linguistic consciousness.

Постановка проблеми. У мовознавчій науці досі точаться дискусії щодо проблеми взаємодії та взаємовідношення у межах дискурсу трьох важливих категорій організації контексту і ситуації спілкування – функціонального стилю, мовленнєвого жанру та реєстру.

Під реєстром розуміють спосіб існування мови, засіб її функціональної фрагментації [1, с. 7]; різновид дискурсу, сформований під впливом ситуативного контексту, і навіть безпосередньо реалізацію контексту спілкування [2] тощо. Натомість поняття мовленнєвого жанру пов'язують із поняттям «висловлювання» і трактують як порівняно стійкі типи усних чи письмових висловлювань, які, характеризуючись відповідним тематичним наповненням, стилем і композиційною побудовою, визначають специфічні умови та мету діяльності [3, с. 237]. Таким чином, стиль безпосередньо пов'язаний із висловлюваннями та їхніми типовими формами, тобто мовленнєвими жанрами [4]. Реєстр і мовленнєві жанри формують дискурс, виступають формами його реалізації та функціонування, а функціональний стиль створює контекстуальні та ситуативні контрасти мовного контексту завдяки варіюванню мовних одиниць [5, с. 147].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні лінгвістичні дослідницькі студії займаються детальним вивченням таких проблем, як типологія мовленнєвих жанрів (А. Вежбицька, М. Сарновський, М. Кожина), їхнє лінгвостилістичне оформлення (Н. Арутюнова, В. Дементьєв, О. Сиротиніна), співвідношення понять «мовленнєвий жанр» і «мова» (Ф. Бацевич, К. Седов, Р. Лакофф), виявлення нових форм дискурсивних практик і їхнього аналізу (В. Гольдін, Є. Малиновська). Саме тому актуальним видається встановлення співвідношення таких взаємозалежних і взаємодоповнюючих понять, як функціональний стиль, мовленнєвий жанр і реєстр дискурсу.

Постановка завдання. Метою цієї наукової розвідки є детальне вивчення трихотомії «функціональний стиль – мовленнєвий жанр – реєстр дискурсу», що уможливить здійснення детального системного аналізу дискурсу.

Виклад основного матеріалу. У загальному семіотичному значенні стиль присутній у будь-якій знаковій системі з варіюванням одиниць у межах наявної системи правил і принципів. У сучасній науковій літературі стиль розглядають як різновид літературної мови, у якому мова виступає в соціально значимій сфері суспільно-мовленнєвої практики людей і специфіка якого зумовлена особливостями спілкування у цій сфері [6, с. 567].

Постановка проблеми стилю пов'язана з ім'ям французького мовознавця Ш. Баллі, а саме з його вченням про експресивні засоби мови. Під стилем лінгвіст розуміє системні утворення у загально-мовній системі [7]. Більшість вітчизняних вчених під стилем розуміють сферу мовної варіативності, яка співвідноситься з контекстом ситуації та функцією висловлювання. Відповідно стиль трактують як мовну систему, котра виникає під час функціонування мови в різних сферах людської діяльності [8]; своєрідний характер мовлення певного різновиду, що відповідає визначеній сфері суспільної діяльності та співвідносній із нею формі свідомості, створеній особливостями функціонування у цій сфері мовних засобів і специфічною організацією мовлення, яка створює загальне стилістичне забарвлення [9, с. 49]; різновид мови, що використовується в типовій соціальній ситуації та відрізняється мовними, граматичними та фоновими рисами [10, с. 87].

Функціональні стилі мають об'єктивний характер і включають загальноприйняті стилістичні норми, якими користуються мовці незалежно від належності до конкретної соціальної групи, освітнього рівня, статі тощо [11, с. 330].

Вони враховують соціальний чинник контексту, охоплюючи характер мовлення певної соціальної групи, що відповідає певній сфері суспільної діяльності та відповідній їй формі свідомості [9, с. 42]. Соціальний чинник передбачає врахування таких критеріїв [9; 11; 12]:

- історично сформованої функції стилю у суспільній діяльності та суспільній свідомості;
- лінгвальних засобів реалізації цієї функції у мовленні, їхній відбір та організацію, що мають нормативний характер.

Таким чином, функціональний стиль має низку параметрів його характеристик, а саме:

- ситуативність, що передбачає дотичність прийомів і засобів вираження до певної мовленнєвої комунікативної ситуації;
- вибірковість, яка полягає у свідомому виборі автором певного типу мовленнєвої діяльності, що зумовлює відповідну манеру поведінки та добір мовних засобів.

Вибір мовних засобів базується на інваріанті мовленнєвого жанру. Тобто стиль нерозривно пов'язаний із тематичними та композиційними елементами, а саме з відповідними типами побудови цілого, типами його закінчення, типами ставлення мовця до інших учасників мовленнєвої комунікації. Це зв'язок взаємопроникнення в активну мовну свідомість мовця [13, с. 123].

Поняття мовленнєвого жанру не заперечує поняття стилю. У мовленнєвій діяльності функціональні стилі виражаються у формі жанрів. Жанр постає варіантом різновиду функціонального стилю, який реалізується у вигляді певного типу тексту з екстралінгвістичними, композиційними та лінгвістичними характеристиками. У межах жанру відбувається конкретизація екстралінгвістичних характеристик стилю, а саме його сфери функціонування, цілі (мети), типу адресата й ситуації спілкування. Розглядаючи жанри як різновиди стилів, не слід механічно приписувати їм відношення частини до цілого. Слушною є думка В. Наєрома, котрий окреслює це відношення як включення [14]. Різновиди явища не є частинами гомогенного цілого, оскільки загальні для них якості варіюються у кожному з них на основі притаманних їм ознак, що відрізняються від ознак вищої таксономії, а отже, параметри розмежування стилів і жанрів не однакові [15].

Жанр як різновид функціонально-мовленнєвого стилю детермінується п'ятьма факторами [17]: формою будови; характером наявної інформації; емоційною забарвленістю; засобами вираження інформації та цільовою спрямованістю. Мовленнєвий жанр зіставляється з комунікатив-

ним контуром висловлювання та розуміється як цілісний прототипний образ, що впізнається суб'єктом мовлення як ескіз відповідних висловлювань, характеризується певною ритміко-мелодійною конфігурацією, словесним потенціалом, комунікативною спрямованістю, а також стильовою та жанровою належністю [16, с. 192].

Питання про межі жанру визначається чотирма сферами жанру [17, с. 16–18]. Сфера 1 постулює жанр як абстрактне, загальнотеоретичне поняття, яке становить сукупність взаємопов'язаних основних, найбільш стійких жанрових ознак, що формують корпуси творів протягом тривалого періоду й уможливають об'єднувати останні під загальною назвою – «роман», «поема», «сонет» тощо. Сфера 2 розглядає жанр як історичне поняття, обмежене часовим проміжком і соціальним простором у його розвитку та видозміні. Тобто якщо у сфері 1 можуть бути застосовані поняття усталеності та постійності, то у сфері 2 поняття жанру не є стійким і постійним, а поєднує в собі комплекс історичних умов становлення жанру та його модифікацій, що сприяє глибшому проникненню у творчу думку людства на кожному етапі його розвитку. Сфера 3 під жанром розуміє поняття, яке враховує специфіку конкретної національної культури, а сфера 4 визначає жанр як індивідуальну творчість. Отже, жанр є стійким як поняття загальнотеоретичне (з погляду сфери 1) та змінюваним у процесі безперервного історичного розвитку (згідно зі сферами 2, 3), а також неповторно індивідуальним (за сферою 4). Запропонована сферична модель допомагає встановити, що є стійким, а що піддається змінам і поєднується вже в самому понятті «жанр».

Говорячи про інтерактивний характер зв'язку між контекстом і засобами мовного коду певного типу комунікації, доцільно розглянути різновиди мовного коду комунікації, які отримали назву реєстрів. Під реєстром розуміють реалізацію дискурсу в певній конституції комунікації, в основі якої лежать імпліковані в комунікативній компетенції мовців правила спілкування [11, с. 330]. Це сукупність соціальних ситуацій, що детермінується встановленими правилами поведінки та визначає інтерпретацію дискурсу в конкретному спілкуванні разом із низкою мовних засобів, властивих типологічно схожим комунікативним ситуаціям [18, с. 615].

Під реєстром розуміють комплекс мовних засобів, притаманних типологічно схожим комунікативним ситуаціям, зумовленим соціальними ситуаціями та певними правилами поведінки в них. Мова є сукупністю реєстрів, оскільки опис мов-

лення вимагає встановлення відповідних чинників (прагматичних, соціальних, культурних тощо), які зумовлюють зміну реєстрів, вибір правил здійснення певного комунікативного завдання. Вибір реєстру є найсуттєвішою соціальною характеристикою мовленнєвої діяльності [1, с. 6].

Аналіз реєстрових характеристик дискурсу дає змогу диференціювати реєстрові аспекти ідіостилу, оскільки в ідіолексиконі кожного носія мови є набори реєстрів, котрі він використовує залежно від ситуації спілкування, моделі адресата, моделі адресанта, стратегії тощо. Тобто узус мовця поєднує неоднорідний набір засвоєних ним узусів, набір реєстрів, із яких він може вибирати [1, с. 14]. У цьому аспекті реєстр може асоціюватися з функціональним стилем, підмовою. Однак поняття реєстру та функціонального стилю не можна ототожнювати, оскільки функціональні стилі мають об'єктивний характер, охоплюють загальноприйняті стилістичні норми, а отже, не відображають контекстних виявів (типу спілкування, змісту соціальних ролей) [18, с. 615].

Реєстрові аспекти дискурсу є результатом впливу ситуативного контексту на процес комунікації, організації її мовного коду. Результатом видоформування мовленнєвого жанру є культурний контекст (у широкому розумінні цього слова), оскільки такий тип контексту є ближчим до організації мовного коду в спілкуванні, будучи пов'язаним безпосередньо з особистостями комунікантів і їх психокогнітивною організацією [2, с. 93]. Мовленнєві жанри об'єднують мовленнєві акти в системи з комунікативним смислом, стильовими, тональними та реєстровими характеристиками, комунікативним наміром, соціопсихокогнітивними моделями адресанта й адресата, подібним змістом, комунікативним минулим і майбутнім, а також особливостями мовного втілення.

Реєстр і мовленнєвий жанр як категорії спілкування по-різному виявляються з ономасіо-

логічних і семасіологічних позицій [2, с. 94]. З погляду ономасіології реєстр і мовленнєвий жанр належать до дискурсу та є його внутрішніми категоріями, способами організації комунікації. Реєстр співвідноситься зі стратегіями дискурсивної діяльності, а жанр – із тактиками. Реєстрові характеристики дискурсу впливають на формування відповідних мовленнєвих жанрів із моменту їх створення мовцем і є спільними для низки мовленнєвих жанрів, співвідносних із тактиками розгортання дискурсу. Отже, з позиції породження мовлення реєстрові характеристики є комунікативно первинними щодо структури мовленнєвих жанрів.

З погляду семасіології у разі сприйняття мовленнєвого жанру адресатом як готової, сформованої адресантом комунікативної структури реєстрові характеристики є внутрішніми, сформованими у процесі вербалізації, й організують зовнішній контекст комунікації. Комунікативна структура мовленнєвого жанру становить єдність характеристик мовного коду з їх внутрішнім контекстом і реєстрових характеристик, породжених зовнішнім контекстом [2, с. 94].

Висновки. Таким чином, функціональний стиль реалізується в мовленнєвих жанрах і становить лінгвістичні особливості тексту, задані естетичними уподобаннями автора. Під мовленнєвим жанром розуміють конкретний вид тексту з характерними специфічними рисами, що відрізняють один жанр від іншого, а також спільністю, зумовленою належністю жанрів до одного функціонального стилю. Стиль можна виявити і в межах реєстру, і в межах жанру. Жанр відображає культурний контекст дискурсу, а реєстр є проявом ситуативного узусу.

Перспектива подальших наукових досліджень вбачається у використанні аналізованої трихотомії у лінгвостилістичному аспекті дослідження жанрів медіадискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Живов В., Тимберлейк А. Расставаясь со структурализмом (тезисы для дискуссии). *Вопросы языкознания*. 1997. № 3. С. 3–15.
2. Бацевич Ф. Мовленнєвий жанр і реєстр дискурсу. URL: <http://www.anthropos.net.ua/jspui/bitstream/123456789/1090/1/bacevycz.%2086-96.%20pdf.pdf>.
3. Бахтин М.М. Проблемы речевых жанров. *Эстетика словесного творчества*. Москва : Искусство, 1986. С. 237–280.
4. Куранова С.І. Жанрові параметри створення дискурс-портрета публічної мовної особисті. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11590/Kuranova_Zhanrovi_parametry_stvorennia.pdf.
5. Eroms, Hans-Werner. *Stil und Stilistik*. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2008. 255 S.
6. Большой энциклопедический словарь. *Языкознание* / гл. ред. В.Н. Ярцева. Москва : Большая Российская энциклопедия, 2000. 688 с.
7. Балли Ш. *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. Москва : УРСС, 2001. 416 с.
8. Виноградов В.В. *Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика*. Москва : Изд-во АН СССР, 1963. 254 с.

9. Кожина М.Н. Стилистика русского языка. Москва : Просвещение, 1983. 223 с.
10. Чередниченко І.Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. Київ : Радянська школа, 1962. 495 с.
11. Будагов Р.А. Литературные языки и языковые стили. Москва : Высшая школа, 1967. 375 с.
12. Crystal D. An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages. Oxford : Blackwell, 1993. 428 p.
13. Степанов Г.В. О границах лингвистического и литературоведческого анализа художественного текста. *Теория литературных стилей*. Москва : Наука, 1982. С. 133–136.
14. Sowinski, Bernhard Grundlagen des Studiums der Germanistik T. 1. Köln-Wien : BöhlausVerlag, 1994. 273 S.
15. Наер В.Л. Функциональные стили английского языка. Москва, 1982. 458 с.
16. Новикова М.А., Елович Л.А., Лукинова М.Ю. Жанр и перевод. *Перевод как процесс и как результат: язык, культура, психология*. Калинин : КГУ, 1989. С. 36–43.
17. Гаспаров Б.М. Язык. Память. Образ. Москва, 1996. С. 192.
18. Селіванова О.О. Регістр. *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.